

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Педагогічний факультет
Кафедра теорії та методик дошкільної освіти

Дипломна робота
магістра

з теми «ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ВИХОВАННЯ ДУХОВНОСТІ
ЗАСОБАМИ РОДИННОЇ ПЕДАГОГІКИ»

Виконала: студентка 2 курсу
групи DOB1-M17z
спеціальності 012 Дошкільна освіта
за освітньою програмою Дошкільна освіта
Ляхович Аліна Вікторівна

Науковий керівник:
Горбатюк О. В.,
доцент кафедри педагогіки та
управління навчальним закладом,
кандидат педагогічних наук, доцент

Рецензент:
Столяренко О. Б.,
доцент кафедри психології освіти
кандидат психологічних наук, доцент

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. МОРАЛЬНО-ДУХОВНЕ ВИХОВАННЯ ЯК ОДНЕ З ОСНОВНИХ ЗАВДАНЬ СУЧАСНОЇ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ.....	12
1.1. Формування духовних потреб особистості як основа морального виховання.....	12
1.2 Сутність морального виховання дітей дошкільного віку.....	17
1.3 Методи, засоби і прийоми морально-духовного виховання.....	24
Висновки до розділу 1.....	38
РОЗДІЛ 2. РОЛЬ РОДИННОГО ВИХОВАННЯ В УМОВАХ РОЗВИТКУ ЗАГАЛЬНОЛЮДСЬКИХ ЦІННОСТЕЙ.....	40
2.1 Провідні напрями родинно-сімейного виховання.....	40
2.2 Роль сім'ї у формуванні духовно-моральних цінностей дитини.....	49
2.3. Дитяча казка як один із засобів виховання морально-духовних принципів дошкільників.....	64
2.4. Діагностика рівнів морально-духовної вихованості дошкільників.....	72
Висновки до розділу 2.....	90
ВИСНОВКИ.....	92
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	95
ДОДАТОК А.....	103
ДОДАТОК Б.....	105
ДОДАТОК В.....	108

ВСТУП

Для сучасного суспільства проблема формування духовності особливо *актуальна*. Відчуженість від культури, знецінення престижу освіченості та інтелектуальної діяльності, заниження моральних критеріїв своєї та чужої поведінки складають невирішені проблеми у процесі формування життєвої позиції молоді. Процес виховання моральності, духовності постає як відтворення духовно-моральної культури суспільства у взаємодії зі стимулюванням внутрішнього саморозвитку особистості. Невипадково в державній національній програмі “Освіта” (“Україна XXI століття”) виховання моральності визначається як одне з головних завдань розбудови демократичного суспільства.

Відродження традицій українського родинного виховання як духовно-морального джерела становлення особистості, ефективного засобу формування національної свідомості, принципів духовності, утвердження норм і цінностей української ментальності зумовлена кардинальною зміною соціально-моральних орієнтирів нашого суспільства: від пропагування ідеї заперечення сім’ї, знецінення чеснот сім’ї і її виховних традицій до утвердження пріоритету родини як основного й найавторитетнішого вихователя підрастаючих поколінь.

В умовах кризових станів сучасного українського суспільства актуалізується проблема осмислення духовності як сутнісної якості особистості та основи людиновимірності життєдіяльності всього українського народу. Відсутність чіткої ідеології, утрата системи цінностей, духовних орієнтирів, руйнація усталених морально-етичних норм згубно впливають на процес виховання підрастаючого покоління. Великого значення в цьому контексті набуває дослідження проблеми духовності як ідеалу, до якого прагнула б людина у власному розвитку, орієнтація на вищі, абсолютні цінності; проблеми формування духовних потреб людини як домінуючих факторів у розвитку її ціннісної системи. Саме потреби

виступають фундаментом духовного життя, розвитку та потенціалу кожної особистості.

Зорієнтувати виховні системи на визнання пріоритету морально-духовного розвитку особистості – це одне із завдань «Національної програми виховання дітей та учнівської молоді в Україні» (2004), яка активно реалізується в умовах сьогодення. Проблеми духовної культури молоді висвітлені у вітчизняній «філософії серця» Г. Сковороди, М. Гоголя, П. Куліша, П. Юркевича. Природа духовності, духовних потреб були темами досліджень І. Беха, М. Боришевського, О. Вишневського, О. Караковського, О. Сухомлинської.

Дошкільне дитинство це сприятливий період для розвитку особистості дитини. Надзвичайна пластичність психіки, велика емоційна чутливість сприяють розвитку моральних почуттів, роблять дошкільний вік найголовнішим періодом життя людини для формування моральних основ. Як зазначає Л.Н. Проколієнко своєчасне моральне виховання дітей необхідне для оздоровлення суспільства. Тому проблема духовно-морального виховання особистості дитини старшого дошкільного віку є досить актуальною та має незаперечне практичне значення. Водночас, формуванню духовних потреб як основи морального виховання дітей дошкільного віку в наукових дослідженнях приділяється недостатньо уваги, що спонукає до більш глибокого вивчення означеної проблеми.

В сучасному українському суспільстві немає державного, політичного, громадського діяча, вченого, політолога, робітника чи селянина, який не висловився б з приводу виховання й поведінки дітей і молоді, її ставлення до праці, культури, освіти, духовності тощо. І це не дивно. Адже молоде покоління громадян України переймає той спадок, який передають йому сім'я, суспільство, і є таким, яким його виховала сім'я, суспільство, держава засобами своєї політики, ідеології, соціально-виховних інститутів освіти, культури та ін.

Увага держави, її політики до виховання молодих поколінь широко відображена у сформульованих статтях і положеннях Конституції України, Законах України «Про освіту», «Про середню школу», «Про дошкільну освіту», «Про позашкільну освіту», «Про сім'ю і шлюб», "Національній доктрині розвитку освіти України у XXI столітті", в багатьох державних документах, концепціях, програмах з галузей організації навчання і виховання дітей і молоді.

Визначаючи духовну сферу як вищий рівень психічного, психологи розглядають духовність як специфічно людську якість, властивість психіки, яка відіграє важливу роль у становленні, функціонуванні та розвитку особистості і пов'язана з системою її цінностей (І.Д. Бех, М.Й. Боришевський, Б.С. Братусь, Л.С. Виготський, Є.І. Ісаєв, З.С. Карпенко, О.В. Киричук, О.П. Колісник, В.П. Москалець, Е.О. Помиткін, В.І. Слободчиков та ін.). Б.С. Братусь, розглядаючи духовність як одну з суттєвих характеристик особистості, визначає її як багатовимірну систему, складовими якої є утворення у структурі свідомості та самосвідомості особистості, в яких віддзеркалюються її найбільш актуальні морально-релевантні потреби, інтереси, погляди, ставлення до навколишньої дійсності, до інших людей, до себе самої, що стали суб'єктивно значущими регуляторами активності. Одиницею виміру духовності вчений вважає ціннісні орієнтації. У систему цінностей, в контексті яких функціонує духовність, входять моральні, естетичні, інтелектуальні, екологічні, світоглядні, валеологічні, громадянські та інші цінності [11]. Отже, духовність тлумачиться як вищий рівень розвитку особистості, суто людська ознака, яка пов'язана зі сходженням особи до вищих людських цінностей на шляху утвердження моральних принципів Добра, Істини, Краси, Мудрості та Любові .

«Всі ми вийшли з дитинства» – знаменитий вислів Антуана де Сент - Екзюпері чітко відображає закономірність первинного впливу сім'ї на становлення особистості. Дуже важливо, щоб сім'я забезпечила міцні

особисті утворення, такі як прихильність, любов до сім'ї та рідного дому, звички елементарної соціальної поведінки, інтерес до навколишнього світу.

Перший досвід соціальних відносин і зв'язків набуває дитина в сім'ї: батьки, родичі, сусіди, знайомі та друзі батьків, а також діти, що грають у дворі, - це перший мікросоціум, де формується соціальний досвід. Але все ж, сім'я як перший чинник розвитку особистості дитини вражає і силою, і широтою впливу.

Педагог в якості професіонала не може ігнорувати такий глибокий вплив на дитину сім'ї, не можна сердитися на дітей, які відтворюють сімейний стиль мовлення, поведінки, ставлення до інших. Коли малюк опиняється в дитячому колективі, він демонструє світ своєї родини, її умови життя. Звички поведінки, рівень інтелекту – все, обумовлене рівнем культури родини. Придбані в сім'ї фізичний і духовний розвиток стають запорукою його перших успіхів.

Сім'я передає естафету виховання дошкільному закладу, потім школі і продовжує чинити сильний виховний вплив. А процес формування дитини знаходить двох суб'єктів виховання - це сім'я і вихователь, які взаємодіють один з одним.

Сімейне виховання є невід'ємною частиною національної системи освіти і виховання. З його допомогою в сім'ї як вічному загальнолюдському мікросередовищі життєдіяльності декількох поколінь людей починається процес соціалізації особистості, здійснюється передача дітям накопиченого людством, родоводом і батьками досвіду, закладаються основи громадянських, трудових і моральних принципів і норм поведінки, здійснюється підготовка дітей до самостійного сімейного життя.

Проблеми формування духовних цінностей досліджували філософи, історики, соціологи, психологи, педагоги. Питання національних цінностей порушувалися в працях провідників ідеї української державності В. Винниченка, М. Грушевського, Д. Донцова, В. Липинського, І. Франка. До них зверталися автори історичних досліджень, присвячених вивченню

ментальності українців В. Антонович, О. Воропай, В. Іванишина, Є. Маланюк, І. Огієнко, Ю. Римаренко, А. Свідзинський та ін.

Філософські основи ціннісної проблематики в середині та наприкінці ХХ ст. розроблялися С. Анісімовим, О. Дробницьким, М. Каганом, М. Лапіним, М. Мамардашвілі, В. Тугаріновим. У галузі філософії освіти ці питання набули висвітлення в науковому доробку Б. Гершунського, В. Лутай, В. Шадрікова; у галузі філософії виховання – у працях В. Корженко, Д. Ліхачова.

У галузі психології дослідженням означеної проблеми займалися В. Анненков, В. Багіров, І. Бех, Л. Божович, А. Здравомислов, Г. Костюк, С. Карпенко, Д. Леонтьєв, С. Рубінштейн.

Педагогічний аспект цінностей досліджувався М. Богуславським, М. Боришевським, О. Вишневським, П. Ігнатенком, Е. Помиткіним, З. Равкіним, О. Сухомлинською, Г. Чижаковою, Ж. Юзвак.

Важливе місце у змісті національного виховання посідає формування духовно-моральних цінностей молодого покоління, тобто, набуття ним знань, суспільного досвіду, осягнення суті явищ і фактів об'єктивної дійсності та свого місця в суспільному часовому просторі, усвідомлення сенсу людського буття.

Особливості використання педагогічного потенціалу народної педагогіки у виховному процесі розкрили Б. Грінченко, О. Духнович, Т. Маковій, Г. Сковорода, М. Стельмахович, В. Сухомлинський.

Виховний потенціал фольклору досліджувався В. Білик, Л. Копаницею, О. Кузьменко, Ю. Ледняком, Н. Малинською, Г. Маковеєм, Л. Семенюк, Л. Яціків.

Проблеми традиційного родинного виховання досліджувалися вченими Г. Ващенко, І. Гончаренко, А. Гороховичем, А. О. Кульчицьким, І. Музичкою, І. Нагаєвським, Б. Цимбалістим, М. Чарторійським, М. Шлемкевичем.

Головним орієнтиром в усвідомленні мети і завдань родинних виховних традицій для педагогів став український виховний ідеал, сформульований Г.Ващенком.

Сучасні науковці С. Бабишин, З. Болтарович, О. Вишневський, О. Кравець, В. Кузьменко, Т. Мацейків, В. Мосіяшенко, В. Постовий, Ю. Руденко, О.Семенов, Р. Скульський, П. Щербань та інші, розглядаючи історію розвитку українського родинного виховання, розкривають вплив виховних традицій на становлення характеру особистості, основні напрями співпраці родини і школи у забезпеченні виховання моральності шкільної молоді.

Проблема розвитку духовності саме в дошкільній педагогіці також не нова. Першим над нею глибоко замислився німецький педагог Фрідріх Фребель ще в ХІХ столітті. Потім цьому питанню приділяли увагу такі педагоги як В. Котирло, В. Нечаєва, В. Сухомлинський, Д. Менджерицька, І. Бех, К. Ушинський Л. Артемова, Н. Виноградова, О. Кононко, Р. Буре, Р. Жуковська, С. Козлова, С. Русова, Т. Маркова, Т. Поніманська, Ш. Амонашвілі та ін.

К. Ушинський писав, що виховання народу існує стільки віків, скільки існує сам народ. Найважливішими моральними рисами він вважав любов до своєї вітчизни, до свого народу, чуйне та тепле відношення до оточуючих; скромність, працьовитість, прагнення до корисної діяльності. Найголовніші шляхи та методи морального виховання – це виховне навчання, переконання та роз'яснення, особистий приклад учителя і старших, заохочення і покарання, розумна організація праці, відпочинку і розваг, обмін думками між учнем і вихователем з питань моральних та інше [66].

Ураховуючи те, що освіта в Україні має світський характер, у дошкільному навчальному закладі можна організувати духовне виховання дітей за такими напрямками (І. Бех, Л. Калуська, В. Мамаєва та ін.):

- 1) Духовне виховання в сім'ї;
- 2) Залучення дітей до вивчення основ релігійних знань;

- 3) Заняття в гуртках із вивчення православ'я (за бажанням батьків);
- 4) Проведення навчальних занять морально-духовної спрямованості;
- 5) Використання комплексного підходу до виховання морально та духовно розвиненої особистості, реалізуючи всі напрями виховної роботи.

Таким чином, актуальність проблеми зумовлена її високою соціально-педагогічною значущістю й недостатньою розробленістю стосовно дошкільників. Це викликає суперечність між завданнями в галузі національного виховання і відсутністю науково обґрунтованих технологій, спрямованих на забезпечення бажаного результату. Такий стан зумовлює необхідність знайти відповідні вирішення висунутих проблем, зокрема винайти оптимальні засоби використання потенціалу родинної педагогіки, які забезпечували б набуття учнями позитивного соціального досвіду, сприяли формуванню в них духовних цінностей, розвивали б індивіда як самопоціновану особистість.

Враховуючи актуальність і недостатню теоретичну та практичну розробленість означеної проблеми нами було обрано тему дипломної роботи «Педагогічні умови виховання духовності засобами родинної педагогіки».

Об'єкт дослідження: морально-духовне виховання дітей дошкільного віку.

Предмет дослідження: зміст, форми і методи формування в дошкільників духовних цінностей.

Мета роботи: теоретично обґрунтувати та експериментально дослідити рівні морально-духовної вихованості дітей дошкільного віку.

Завдання дослідження:

- вивчити стан розв'язання досліджуваної проблеми в педагогічній теорії і практиці;
- спрогнозувати й обґрунтувати педагогічні засади виховної роботи з формування моральних цінностей дошкільників;
- уточнити поняття «моральний розвиток», «моральне виховання», «морально-духовне виховання»;

- визначити критерії та показники морально-духовної вихованості, схарактеризувати рівні морально-духовної вихованості дітей дошкільного віку;
- експериментально перевірити ефективність методики використання здобутків родинної педагогіки у виховній роботі з дошкільниками, спрямованої на формування в них морально-духовних цінностей.

Гіпотеза дослідження полягає в припущенні, що успішне моральне виховання дошкільників буде ефективнішим за таких умов:

- використання комплексу методів, що забезпечать суб'єктну позицію дошкільника в моральному вихованні;
- дотримання особистісно орієнтованого підходу до морального виховання дітей;
- використання родинної педагогіки у виховній роботі з дошкільниками, спрямованої на формування у них морально-духовних цінностей;
- орієнтація педагогів та батьків на діалогічний стиль міжособистісної взаємодії з дітьми.

Для розв'язання визначених завдань використовувався комплекс взаємопов'язаних **методів дослідження**. *Теоретичні* методи (вивчення філософської, психологічної та педагогічної літератури, вітчизняного та зарубіжного досвіду з досліджуваної проблеми, аналіз, синтез, узагальнення й систематизація теоретичних та експериментальних даних, моделювання, порівняння, прогнозування) застосовувалися для визначення мети та завдань дослідження. *Емпіричні* методи (анкетування, інтерв'ювання, бесіди, спостереження, тестування, створення і розв'язання проблемних ситуацій, педагогічний експеримент (констатувальний і формувальний), статистична обробка одержаних результатів) застосовувалися для одержання фактичних даних щодо стану досліджуваної проблеми в практиці та обробки проміжних і кінцевого зрізу після проведення дослідно-експериментальної роботи.

Практична значущість дослідження: результати дослідження можна використовувати у практиці роботи дошкільного навчального закладу в процесі морального виховання та формування моральних якостей особистості дошкільника. На підставі отриманих даних можна розробити практичні рекомендації для педагогів та батьків.

Особистий внесок автора полягає в розробці методики з визначення рівнів морально-духовної вихованості дітей дошкільного віку; у розробленні системи занять з морально-духовного виховання засобами родинної педагогіки для підвищення рівня морального розвитку дошкільників.

Структура роботи. Дипломна робота складається зі вступу, двох розділів, висновків і списку використаних джерел.

ВИСНОВКИ

Духовне виховання дітей лежить в основі будь-яких вчинків людини, формує образ її особистості, визначає систему цінностей і характер.

У даний час перед суспільством надзвичайно гостро стоїть проблема морального виховання дітей різного віку, педагоги заново намагається зрозуміти, яким чином прищепити сучасним дітям морально-духовні цінності.

Дитина, яка здатна правильно оцінити і зрозуміти почуття і емоції іншої людини, для якої поняття дружба, справедливість, співчуття, доброта, любов не є порожнім звуком, має набагато вищий рівень емоційного розвитку, не має проблем у спілкуванні з оточуючими, набагато стійкіше переносить стресові ситуації і не піддається негативному впливу ззовні.

Моральне виховання дошкільників особливо важливе, тому що саме в дошкільному віці дитина особливо сприйнятлива до засвоєння моральних норм і вимог. Це одна з дуже важливих сторін процесу формування її особистості. Іншими словами, духовно-моральне виховання дітей дошкільного віку можна розглядати як безперервний процес засвоєння ними встановлених у суспільстві зразків поведінки, які надалі будуть регулювати її вчинки.

Невід'ємною частиною національної системи освіти і виховання є сімейне виховання. З його допомогою в сім'ї як вічному загальнолюдському мікросередовищі життєдіяльності декількох поколінь людей починається процес соціалізації особистості, здійснюється передача дітям накопиченого людством, родоводом і батьками досвіду, закладаються основи громадянських, трудових і моральних принципів і норм поведінки, здійснюється підготовка дітей до самостійного сімейного життя.

Центром педагогічної системи, побудованої на принципах народної педагогіки, є дитина, її складний, розмаїтий світ думок і почуттів, мрій і надій. Як цілісна система знань, ідей, форм і методів вона ґрунтується на таких фундаментальних принципах, як природовідповідність, народність

виховання і самодіяльність зростаючої особистості, гуманізм, виховання у праці, врахування вікових та індивідуальних особливостей дитини, єдність вимог і поваги до неї, віра у її сили та можливості.

Ефективне моральне виховання неможливе без обговорення з дитиною моральної сторони вчинків інших людей, персонажів художніх творів, вираження свого схвалення його моральних вчинків найбільш зрозумілим для малюка чином. Діти в спілкуванні формують здатність виражати свої почуття, оцінювати їх, розвивають здатність до співпереживання і співчуття. Велике значення у досягненні цієї мети відіграє використання художньої літератури, зокрема авторських казок. Казка дає поштовх в розвиток дитини, таких моральних цінностей, як повага до старших, ввічливість і слухняність. Безліч авторських казок є підручником морального виховання дитини і сприяють розвитку естетичних почуттів, без яких неможливо уявити і співпереживання до людського горя, а також велич душі. Розвиток дитини за допомогою казки сприяє вмінню думати, виділяти головне від другорядного, творчо засвоювати знання і активізувати мовну і пізнавальну діяльність.

Для більш ґрунтовного дослідження значення авторської казки в духовно-моральному вихованні нами було проведено експериментальне дослідження, в якому взяло участь 30 дітей дошкільного віку: 10 дітей молодшого дошкільного віку, 10 дітей середнього дошкільного віку, 10 дітей старшого дошкільного віку. Дослідження складалося з трьох етапів. На констатувальному етапі було встановлено шкалу оцінювання та встановили три рівні морально-духовної вихованості дітей дошкільного віку (високий, середній, низький). Також для визначення рівня морально-духовної вихованості в дітей дошкільного віку, було запропоновано дітям виконати різноманітні діагностичні завдання. Діти діагностичної групи А були обрані, як експериментальна група. Діти діагностичної групи Б були обрані, як контрольна група.

На другому етапі дослідження (формульовальному) з метою підвищення рівня морально-духовної вихованості дітей дошкільного віку було

розроблено систему занять для ознайомлення з художньою літературою з використанням авторських казок.

Результати контрольного експерименту показали, що значні покращення відбулися в експериментальній групі. Це доводить, що розроблена система занять з художньої літератури з використанням авторських казок є ефективною і дієвою.

СПИСОК ВИКОРСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алексеева М. М. Методика развития речи и обучения родному языку дошкольников: Учеб. пособие для студ. высш. и сред. пед. учеб. Заведений 3-е изд., стереотип / М. М.Алексеева, Б. И. Яшина. - М.: Издательский центр «Академия», 2000. - 400 с.
2. Артемова Л. В. Моральне виховання дошкільників (Формування суспільних взаємин дітей у грі) / Л.В. Артемова - К.: Рад. шк., 1974. - 104 с.
3. Афанасьева И.В. Толерантность с детства / И.В.Афанасьева // Воспитатель ДООУ. - 2007. - №3. - С. 21 – 24
4. Базова програма розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі» / Наук. кер. та заг. ред. О. Л. Кононко. - 3-тє вид., випр.. - К.: Світич, 2009. - 430 с.
5. Базовий компонент дошкільної освіти / Науковий керівник: А. М. Богуш, - К.: Видавництво, 2012. - 26 с.
6. Бех И. Д. Психологические основы нравственного развития личности: автореф. дисс. на соискание ученой степени доктора психол. наук: спец. 19.00.07 «Педагогическая и возрастная психология» / И. Д. Бех. - К., 1992. - 43с.
7. Бех І. Д. Формувати у дитини почуття цінності іншої людини / І. Д. Бех Педагогіка толерантності. - 2001. - №2(16). - С. 16-21
8. Білан О. І. та ін. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкілля» / О. І. Білан, Л. М. Возна, О. Л. Максименко, Л. Р.Овчаренко, Л. С.Руханська, В. Р. Самсін. - Тернопіль: Мандрівець, 2012. - 264 с.
9. Білоусова В.О. Виховання культури поведінки / В.О. Білоусова - К.: Рад. школа, 1986. - 160с.
10. Большой психологический словарь [сост. Мещеряков Б.Г. и др]. - М.: СПб: прайм-ЕВРОЗНАК, 2004. - 672с.
11. Братусь Б.С. Аномалии личности / Б.С. Братусь.— М.: Мысль, 1988.— 410 с.

12. Врочинська Л. І. Народна казка як засіб виховання гуманної поведінки у старших дошкільників / Л. І. Врочинська // Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти : зб. наук. праць. Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. - Вип. 29. - Рівне: РДГУ, 2004. - С. 142-144 **11**
13. Гавриш Н. Як навчити серце добра і любові? / Н. Гавриш // Джміль. - 2012. - №3. - С. 8 – 10 **12**
14. Гнатюк В. Передмова до збірки народних казок «Баронський син в Америці» // В.Гнатюк Вибрані статті про народну творчість. - К., 1966. - С. 204 **13**
15. Гурович Л. М. Дитина і книга. (Посібник для вихователя дитячого садка). З Пб./ Л. М. Гурович Л. Б. Берегова, В. І. Логінова, В. І. Пірадова: Дитинство - Прес, 2000. - 63 с. **14**
16. Довженюк Г. В. Український дитячий фольклор (Віршовані жанри)/ Г. В. Довженюк // К., 1981. - С. 234 **15**
17. Духонченко О. В. Етичні бесіди з малюками / О.В. Духонченко // Дошкільний навчальний заклад. - 2007. - №1. - С. 29 – 36 **16**
18. Елена Монке. Скази о ночи или семь волшебных снов / Елена Монке. - Львов : КВКПП «Феникс», 2003. - 32 с. **17**
19. Запорожец А. В. Психология восприятия ребенком-дошкольником литературного произведения / А.В. Запорожец // Избр. психологические труды. - М.: Просвещение, 1986. - Т. 1. - С.66 – 70 **18**
20. Запорожец, А. В. К вопросу о генезисе, функции и структуре эмоциональных процессов у ребенка. Избранные психологические труды, Т. 1./ А.В. Запорожец. – М.: Педагогика, 1986. - С. 260 – 275 **19**
21. Калуська Л. В. Абетка чеснот української дитини. Практико-орієнтований збірник методичних матеріалів / Л.В. Калуська. - Тернопіль: Мандрівець, 2007. - 94с. **20**

22. Калуська Л. В. Комплексна програма розвитку, навчання та виховання дітей раннього віку «Соняшник» / Л. В. Калуська. - Тернопіль : Мандрівець, 2014. - 118 с. 21
23. Коган Л. Н. Духовные потребности и деятельность личности / Коган Л. Н. // Философские науки. 1- 1976. - №1. - С. 9 - 16.
24. Корнієнко І. Г. Психологічні аспекти морально-етичного виховання дошкільників. Теорія і практика / І.Г.Корнієнко // Дошкільний навчальний заклад. - 2007. - №7. - С. 2 – 10 22
25. Короткова Л. Д. Авторская дидактическая сказка как средство духовно-нравственного воспитания детей дошкольного и младшего школьного возраста : автореф. дис. на соискание уч. степени канд. пед. наук : спец. 13.00.01 «общая педагогика, история педагогики и образования» / Л. Д. Короткова. - М., 2008. - 25 с. 23
26. Короткова Л. Д. Духовно-нравственное воспитание средствами авторской сказки / Л. Д. Короткова // Начальная школа плюс До и После. 2007. № 11. - С. 6 – 10 24
27. Короткова Л. Д. Духовно-нравственное воспитание средствами авторской сказки : метод. пос. / Короткова Л. Д. - М. : ЦГЛ, 2006. - 159 с. 25
28. Короткова Н. Художественная литература в образовательной работе с детьми старшего дошкольного возраста. // Дошкольное воспитание № 8, 2001. - С. 16 26
29. Коцюба Є. В. Формування духовних потреб майбутніх учителів засобами мистецтва: автореф. дис....канд. пед. наук: 13.00.01 / Харківський державний педагогічний ун-т ім. Г. С. Сковороди / Є. В. Коцюба. 2- Харків, 1994. – 24 с.
30. Кошелівська О. І. Між двох полюсів / О. І. Кошелівська // Дошкільне виховання. - 2002. - №3. - С. 9 – 11 27
31. Кучинський М. В. Роль усної народної творчості у розвитку молодших школярів / М. В. Кучинський // Початкова школа. - № 1. - 1993. - с.27 – 31 28

32. Лаврентьєва Г. Моральне виховання. Формування етичних уявлень і гуманних почуттів / Г. Лаврентьєва // Дошкільне виховання. - 1985. - №12. - С.10 – 11 **29**
33. Лопатіна О. О. 50 уроків про чесноти / О. Лопатіна, М. Скребцова. - Х.: Вид. група «Основа», 2008. - 238с. **30**
34. Люблінська Г.О. Дитяча психологія /Ганна Олександрівна Люблінська. К.: Вища школа, 1974. - 356с. **31**
35. Маценко Ж. М. Духовність: феномен психології та об'єкт виховання / Ж. М.Маценко **3**- К.: Освіта України, 2010. - 100 с.
36. Мельничук М. Світ правдивий і чистий. Духовність дитини очима Софії Русової / М. Мельничук Дошкільне виховання. - 1997. №6. - С. 14-15 **32**
37. Моне Е. С. Принципы и методы развития внутренней деятельности дошкольников средствами художественной литературы (в контексте подготовки будущих педагогов к морально-духовному воспитанию) / Е. С Моне // Концепт. - 2014. - № 5 **33**
38. Монке О. С. Авторські казки зарубіжної літератури як засіб морально-духовного виховання дітей дошкільного віку. Міжнародний журнал «Science and Education a new dimension», Science and Education a New Dimension / О. С. Монке: Pedagogy and Psychology, I(6), Issue : 10, 2013 **34**
39. Монке О. С. Виховання духовності дітей дошкільного віку засобами української літератури. Фахове видання. Наука і освіта №8 2011. - С. 90 – 93 **35**
40. Монке О. С. Дослідження проблеми морально-духовного виховання дітей дошкільного віку: сутнісні характеристики // Фахове видання. Науковий вісник ПНПУ імені К. Д. Ушинського. Спецвипуск «Актуальні проблеми сучасної дошкільної та вищої освіти» / О. С. Монке: Зб. наук. праць. - Одеса, 2014. - С. 196 – 204 **36**
41. Монке О. С. Навчальний посібник «Українська література для дітей дошкільного віку» О. С. Монке.– Одеса, 2010 - 349 с. **37**

42. Монке О. С. Оцінно-етична компетенція дитини-дошкільника / Науковий вісник Південноукраїнського державного педагогічного університету ім. К. Д. Ушинського / О. С. Монке / Зб. наук. праць / - випуск 5. - Одеса, 2001. - С. 100 – 105 **38**
43. Монке О. С. Феномени «мораль», «моральність», «духовність» у контексті морально-духовного виховання дітей дошкільного віку. Наука і Освіта № 5-6 / О. С. Монке. – Одеса, 2013. - С. 271 – 279 **39**
44. Монке О. С. Особливості сприймання дітьми змісту художніх творів / Олена Монке // Науковий вісник Південноукраїнського державного педагогічного університету ім. К. Д. Ушинського. - 2000. Одеса - №12. - С. 26 – 30 **40**
45. Монке О. С. Педагогічні технології в контексті підготовки майбутніх педагогів до морально-духовного виховання дошкільників: оцінка і вибір / Фахове видання // Засоби навчальної та науково-дослідної роботи : зб. наук. праць / за заг. ред. проф. В. І. Євдокимова та проф. О. М. Микитюка; Харк. нац. пед. ун-т імені Г. С. Сковороди. - Вип. 42 - Харків: ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2014 - С. 98 - 107 **41**
46. Монке О. С. Педагогічно-творча спадщина Василя Сухомлинського у контексті формування духовних цінностей дошкільників / Зб. Наука і освіта 2008, №6/2008 «До 90 років з дня народження В. О. Сухомлинського» / О. С. Монке. - С. 112 – 115 **42**
47. Монке О. С. Формування оцінно-етичних суджень у художньо-мовленнєвій діяльності дітей старшого дошкільного віку: дис. канд. пед. наук: 13.00.02 / Монке Олена Станіславівна. - Одеса, 2002. - 232 с. **43**
48. Освітня програма «Дитина в дошкільні роки», наук. кер. проф. Крутії К. Л. - Запоріжжя, 2010. - 46 с. **44**
49. Панасенко Е. Духовні потреби молодшого школяра як надбання особистості / Панасенко Е. //4.

50. Педагогічний альманах. - 2015, - №26 – С. 41-46. 5. Первоцвіт : Книга для читання в дошкільних навчальних закладах / Уклад. Л.О.Глущенко. - Х.: Видавництво «Ранок», 2010. - 176с. 45
51. Поніманська Т. І. Виховання людяності / Т. Поніманська // Дошкільне виховання. - 2008. - №2. - С. 6 – 9 46
52. Поніманська Т. І. Виховання людяності: програмні вимоги / Т. І. Поніманська // Дошкільне виховання. - 2008. - №5. - С. 7 – 9 47
53. Поніманська Т. І. Дошкільна педагогіка: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Т. І. Поніманська . - К.: Академвидав, 2006. - 456с. 48
54. Поніманська Т. І. Етичні бесіди в дитячому садку / Т. І.Поніманська // Дошкільне виховання. - 1988. - №8. - С. 12 – 14 49
55. Поніманська Т. І. Моральне виховання дошкільників: Навчальний посібник / Тамара Іллівна Поніманська. - К.: Вища школа, 1993. - 111с. 50
56. Пономаренко Т. О. О взаимосвязи этических представлений и поступков детей / Т. О. Пономаренко //Дошкольное воспитание. - 2002. - №4. - С.10 – 14 51
57. Почтовюк С. І. Формування загальнолюдських моральних цінностей молодших школярів як основа духовного виховання / С. І. Почтовюк //5 Вісник Житомирського державного університету. – 2014. - №3(75) – С. 88-91.
58. Програма розвитку дітей старшого дошкільного віку «Впевнений старт», кер. проекту Жебровський Б. М. - К., 2010. - 37 с. 52
59. Русова С. Ф. Вибрані педагогічні твори / Софія Федорівна Русова. - К.: Освіта, 1996. - 304с. 53
60. Сивачук Н. Український дитячий фольклор: підручник / Н. Сивачук. - К.: 2003. - 288 с. 54
61. Стаценко Р. Методика ознайомлення дітей з художнім словом / Стаценко Р.А. // Дошкільне виховання. - 1980. - №7. - С. 6-10 55
62. Стрелкова Л.П. Влияние художественной литературы на эмоции ребенка / Л.П. Стрелкова // Эмоциональное развитие дошкольника / Под ред. А.Д. Кошелевой. - М.: Просвещение, 1985. - С. 94 – 135 56

63. Савчин М. В. Вікова психологія Навчальний посібник / М. О. Савчин. Л П. Василенко. – Київ: Академвидав, 2005 **2**
64. Саннікова Т. В. Вплив курсу з основ християнської етики на духовний світ молодших підлітків / Т. В. Саннікова // Наукові записки Національного університету "Острозька академія". Серія : Психологія і педагогіка. - 2014. - Вип. 27. - С. 119-124. **6**
65. Сухомлинський В. О. Народження громадянина / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори: в 5 т. - К.: Рад школа, 1977. - Т.3. - С. 283-582.**6**
66. Сухомлинский В. О. О воспитании / сост. авт. вступит. очерков С. Соловейчик. - 5-е изд. - М.: Политиздат, 1985. - 270с. **57**
67. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори : в 5 т. - К.: Рад. шк., 1980. - Т. 3. - С. 7-301.**7**
68. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям / Василь Олександрович Сухомлинський. - К.: Рад. шк., 1990. - 356с. **58**
69. Сухорукова Г. Виховання людяності - проблема сучасності. Педагогіка кордоцентризму В. О.Сухомлинського / Г. Сухорукова // Дошкільне виховання. - 2012. - №8. - С.2 – 6 **59**
70. Счастливая А. М. По ступенькам нравственности / А. М. Счастливая . Минск : Народная асвета, 1990 . - 64 с. **60**
71. Тимошенко М. И. Воспитание заботливого отношения к окружающим людям у детей старшего дошкольного возраста в детском саду: дисс. канд. пед. наук: 13.00.08 / Тимошенко Маргарита Ивановна. - Л., 1960. - 236 с. **61**
72. Указ Президента України «Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року» від 25. 06. 2013 р. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/344/2013> **62**
73. Ушинський К. Д. Про народність у громадянському вихованні: Вибрані твори: В 2-х т. - Т. 1. - К., 1983. - 458с. **63**
74. Федяєва В. Л. Сімейне виховання в історичній ретроспективі: [монографія] / Валентина Леонідівна Федяєва. – Херсон: РПО, 2010. - 348 с.**8**

75. Фіцула М. М. Педагогіка / Фіцула М. М. 9– К.: В. ц. «Академія», 2000. – 543 254 с.
76. Флєрина Е. А. Рассказывание в дошкольной практике // Хрестоматия по теории и методике развития речи детей дошкольного возраста / Сост. М. М. Алексеева, В. И. Яшина. - М.: Издательский центр «Академия», 1999. - 560 с. 64
77. Хлопоніна Н.Є. Ентопсихологічний аспект розвитку духовності особистості / Н.Є. Хлопоніна //Духовність особистості : методологія, теорія і практика: 36. наук, праць. - Вип. 1. - Луганськ, 2004. - С 43-48 7
78. Шагай Н. М. Структура моральної вихованості молодших школярів: теоретичний аналіз / Шагай Н. М. // Збірник наукових праць «Педагогічні науки». – 2011. 10- №29 (42) С. 74-77.
79. Википедия [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki.>)